

О.П. ЧОРНОУС

Глухівський державний педагогічний університет
вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400, Україна

ФЛОРИСТИЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ ШОСТКИНСЬКОГО ГЕОБОТАНІЧНОГО РАЙОНУ (Сумська область)

Ключові слова: Шосткинський геоботанічний район, охорона флори, Бернська конвенція, Червона книга України.

Шосткинський геоботанічний район соснових лісів зеленомохових та дубово-соснових лісів ліщиново-орлякових розташований на крайньому сході Українського Полісся [1]. З півночі та північного сходу він межує з територією Нерусо-Деснянського Полісся, яке характеризується бореальним характером рослинності, з півдня та південного сходу — з Кролевецько-Глухівським геоботанічним районом Середньоросійської підпровінції, із заходу — з Новгород-Сіверсько-Понорницьким геоботанічним районом Українського Полісся [4].

Відомі окремі праці, в яких характеризуються флористичні знахідки з території досліджень [3, 7, 10]. Проводилось вивчення флори та рослинності проєктованого національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» [2, 5, 9].

Протягом 2003—2004 рр. під час вивчення флори та рослинності Шосткинського геоботанічного району ми виявили нові місцезнаходження рідкісних та малопоширених видів флори України. Наводимо їх характеристику за статусом охорони: види, занесені до Додатку I Бернської конвенції, Червоної книги України [12] та види, що підлягають особливій охороні на території Сумської обл. [6].

Серед рослин з Додатку I Бернської конвенції ми виявили три види. Найцікавішою є знахідка *Botrychium multifidum* (S.G. Gmel.) Rupr. В Україні вид трапляється у соснових та мішаних лісах, серед чагарників на Поліссі, у правобережних та лівобережних лісостепових районах [11]. Для регіону відоме одне місцезнаходження [8]. Ми виявили *B. multifidum* північніше від с. Шевченкове Глухівського р-ну на широкій просіці у сосновому лісі (ур. Чорториське Землянківського лісництва, кв. 48). Локалітет складався з 6 локусів, розташованих смугою, загальною чисельністю 67 екземплярів, виявлений у середині квітня.

Ostericum palustre (Bess.) Bess. (*Angelica palustris* (Bess.) Hoffm.). В Україні зростає переважно в Лісостепу та на північному сході Степу на евтрофних болотах, заболочених луках, у заплавах лісах [11]. Раніше ми вже описували

© О.П. ЧОРНОУС, 2005

виявлені на Сумщині місцезростання *O. palustre* [13] і припускали, що одне з них, розташоване на межі Полісся та Лісостепу, є найбільш північним локалітетом виду. У 2004 р. виявлені нові локалітети *O. palustre* у притерасній частині заплави р. Шостки (притоки Реті) за с. Маково (ур. Собичевське Шосткинського лісництва) на відстані близько 35 км на північ від вказаного раніше місцезростання. Тут *O. palustre* зростає на торф'янистій луці з переважанням *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv., *Carex nigra* (L.) Reichard., *Scirpus sylvaticus* L.

Pulsatilla patens (L.) Mill. В Україні часто зростає в соснових і мішаних лісах на Поліссі та в Лісостепу [11]. У регіоні трапляється в соснових, дубово-соснових лісах на дерново-підзолистих ґрунтах лісових галявин, узлісь, вирубок. Виявлений у кв. 40, 41, 48 ур. Чорторійське Землянківського лісництва, кв. 78 Слоутського лісництва, лісовому заказнику місцевого значення Богданівський (кв. 27 Шосткинського лісництва) в асоціації *Querceto—Pinetum coryloso-calamagrostidosum (arundinacei)*. У лісовому заказнику загальнодержавного значення Великий Бір знайдені найчисельніші популяції *P. patens*: вид поширений тут на узліссях, утворює щільні куртини.

У регіоні досліджень ми виявили 14 видів, занесених до Червоної книги України: *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Schult. В Україні поширений у Карпатах, Правобережному Поліссі, Лісостепу [11]. Виявлений у Кам'янському лісництві Середина-Будського р-ну: у кв. 45 в культурах *Quercus robur* L. і *Tilia cordata* Mill. та у кв. 65 у культурах *Q. robur* та *Betula pendula* Roth.

Listera ovata (L.) R. В Україні зрідка трапляється на Поліссі, в Лісостепу та в південно-східній частині Степу; в Гірському Криму — частіше [11]. Одна особина *L. ovata* виявлена на території ландшафтного заказника місцевого значення Верхньоеманський (кв. 84 Слоутського лісництва), у дубовому лісі з участю берези.

Lilium martagon L. В Україні спорадично трапляється в Карпатах, на Поліссі та в Лісостепу, а на Лівобережжі — зрідка [11]. Виявлено у кв. 48 ур. Чорторійське Землянківського лісництва Глухівського р-ну, на території заказника Верхньоеманський у кв. 84 Слоутського лісництва на флористично багатій ділянці дубового лісу з участю берези, у кв. 48 Олинського лісництва в асоціації *Quercetum coryloso-stellarioso-convallariosum*.

Lycopodium annotinum L. В Україні поширений у вологих, переважно хвойних лісах Карпат і Полісся, в Лісостепу трапляється зрідка [11]. Виявлений у Кам'янському лісництві С.-Будського р-ну у дубово-сосновому лісі на просіці між кварталами 67 та 68, у кв. 63 березово-соснового лісу цього ж лісового масиву, у кв. 69 Слоутського лісництва на території заказника Верхньоеманський, у Шосткинському лісництві (ур. Радків Бір, кв. 1, 14), на території лісового заказника загальнодержавного значення Великий Бір — у березово-сосновому лісі — кв. 38 в асоціації *Pinetum hylocomiosum*, в ур. Михайлівське — кв. 94 у мішаному лісі з переважанням сосни.

Раніше ми охарактеризували осередок гляціальних реліктів *Scheuchzeria palustris* L., *Salix myrtilloides* L. та деяких інших видів [15] і підготували нау-

кове обґрунтування створення пам'ятки природи загальнодержавного значення Болото Олине в Ямпільському р-ні Сумської обл.

Ми також наводили нові знахідки *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch, *Platanthera chlorantha* (Cust.) Reichenb., *Epipactis palustris* (L.) Crantz, *E. heleborine* (L.) Crantz, *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P.F. Hunt et Summerhayes, *D. incarnata* (L.) Soó, *D. fuchsii* (Druce) Soó для Шосткинського геоботанічного району [14].

Platanthera bifolia (L.) Rich. В Україні трапляється спорадично в Карпатах та на Поліссі, в Лісостепу переважно у північній частині, у Степу дуже рідко [11]. Виявлений у кв. 45, 65 Кам'янського лісництва Середина-Будського р-ну, у кв. 48 Олинського лісництва Глухівського р-ну у дубовому лісі.

Нові місцезростання *N. nidus-avis* виявлені у дубових лісах з участю берези заказника Верхньоесманський (кв. 67, 77, 78) та в культурах липово-дубового лісу Кам'янського лісництва Середина-Будського району (кв. 43, 45, 65).

Ми виявили 24 регіонально рідкісних види, тобто ті, що охороняються на території Сумської обл. Найцікавішими з них є:

Viola epipsila Ledeb. В Україні поширений на болотах і торф'янистих луках Лівобережного Полісся, зрідка [11]. Велика популяція *V. epipsila* виявлена у кв. 39 ур. Чорторійське Землянківського лісництва у смузі вільшняку біля болота з *Carex omsciana* Meinsh.

Peucedanum cervaria (L.) Lapeug. В Україні трапляється на Поліссі та в Лісостепу [11]. За гербарними даними (КВ) для регіону відоме одне місцезнаходження у Кам'янському лісництві Середина-Будського р-ну на вирубці грудного лісу (А.І. Барбарич, О.Г. Барбарич, 1953). Ми виявили вид на території заказника Верхньоесманський — у кв. 84 Слоутського лісництва у дубовому лісі з домішкою сосни.

Laserpitium latifolium L. В Україні трапляється в Карпатах та прилеглих регіонах, рідше — в південній частині Полісся і Правобережному Лісостепу, рідко — на Лівобережжі [11]. За гербарними даними (КВ) для регіону раніше не вказувався. Виявлений на території заказника Верхньоесманський у кв. 79, 80, 84 Слоутського лісництва.

Dracosephalum ruyschiana L. В Україні поширений на Поліссі та в Лісостепу [11]. Південна і східна межі поширення виду на Лівобережжі проходять по лінії Лубни—Глухів. За гербарними даними (КВ) для регіону раніше не вказувався. Ми виявили вид на території заказника Верхньоесманський (кв. 84) у дубовому лісі з поодинокими соснами.

Ми встановили нові місцезнаходження регіонально рідкісних видів: *Eremogone saxatilis* (L.) Ikonn., *Antennaria dioica* (L.) Gaerth., *Digitalis grandiflora* Mill., *Dianthus pseudosguarrosus* (Novak) Klok., *Calla palustris* L., *Cerasus fruticosa* (Pall.) Woron., *Anemane sylvestris* L., *Centaurea sumensis* Kalen., *Pyrethrum corymbosum* (L.) Scop., *Iris hungarica* Waldst. et Kit., *Lycopodium clavatum* L., *Dryopteris cristata* (L.) A. Gray., *Jurinea pseudocyanoides* Klok., *Polemonium*

caeruleum L., *Genista germanica* L., *Carex limosa* L., *Salix myrsinifolia* Salisb., *Drosera rotundifolia* L.

Ми підтвердили місцезростання в регіоні *Salix lapponum* L., *Carex chordorhiza* Ehrh [6] на території заказника Верхньоеманський у Глухівському р-ні — Слоутське лісництво, на осоково-гіпновому болоті.

Серед виявлених видів флори Шосткинського геоботанічного району є такі, які варто занести до списку рідкісних видів, що охороняються на регіональному рівні. На нашу думку, це *Fragaria moschata* Duch, *Juncus filiformis* L., *Sedum sexangulare* L.

Ми розпочали популяційні дослідження бореальних псамофітів *Pulsatilla patens*, *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub, *Dianthus pseudosguarrosus*, *Antennaria dioica*, *Eremogone saxatilis*, *Scorzonera humilis* L., *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench.

Аналіз стану охорони рідкісних видів показав, що більшість знахідок виявлена саме на природно-заповідних територіях, водночас жодне із місцезнаходжень *O. palustre* не підлягає охороні. У подальшому, з метою збереження виявлених видів, плануємо створення нових та розширення існуючих природно-заповідних територій.

Гербарні зразки виявлених нами рідкісних видів передані до Національного Гербарію Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КИ).

1. Андриєнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. — К.: Наук. думка, 1983. — 216 с.
2. Андриєнко Т.Л., Прядко О.І. Рослинний світ проектованого Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Акт. пробл. створення Деснянсько-Старогутського нац. природного парку та шляхи їх вирішення.: Мат-ли наук.-практ. семінару (Середина-Буда, 19—20 листопада 1997 р.). — К., 1998. — С. 62—69.
3. Вакал А.П., Карпенко К.К., Родінка О.С. Рідкісні та зникаючі види рослин басейну р. Івотки // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України.: Зб. наук. праць. — Суми, 2002. — С. 136—143.
4. Геоботанічне районування Української РСР / Андриєнко Т.Л., Білик Г.І., Брадїс Є.М. та ін. — К.: Наук. думка, 177. — 304 с.
5. Данилик І.М., Панченко С.М. *Carex brunnescens* (Pers.) Poir (Cyperaceae Juss.) — новий вид флори України // Укр. ботан. журн. — 2001. — 58, № 1. — С. 73—77.
6. Заповідні скарби Сумщини / Під заг. ред. Т.Л. Андриєнко. — Суми: Джерело, 2001. — 208 с.
7. Карпенко К.К., Родінка О.С., Вакал А.П., Книш М.П. До характеристики природно-заповідного фонду басейну р. Івотки у Сумській області // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України: Зб. наук. праць. — Суми, 2002. — С. 136—143.
8. Онищенко В.А., Андриєнко Т.Л., Остапко В.М. та ін. Представленість раритетних видів судинних рослин у національних природних парках України // Укр. ботан. журн. — 2002. — 59, № 4. — С. 476—486.
9. Панченко С.М. Рідкісні види флори Старогутського лісового масиву (Сумська область) // Укр. ботан. журн. — 1999. — 56, № 1. — С. 22—23.
10. Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині: Рослини, тварини та гриби Сумської області, занесені до Червоної книги України. Кн. 5 / К.К. Карпенко, А.П. Вакал, М.П. Книш, О.О. Тітаренко, А.С. Телегіна. — Суми: Джерело, 2001. — 104 с.

11. Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — Т. I. — С. 106—109, 138—139. — Т. III. — С. 149—151, 329—331, 342—344, 366—369. — Т. IV. — С. 639—642. — Т. V. — С. 83—85. — Т. VII. — С. 369, 578—579, 599—600, 613—614. — Т. IX. — С. 92—94.
12. Червона книга України. Рослинний світ / Відп. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. — К.: УЕ, 1996. — 608 с.
13. Черноус О.П. Знахідки *Ostericum palustre* (Bess.) Hoffm. на Сумщині // Зб. наук. праць. — Суми: ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003. — С. 113—116.
14. Черноус О.П. Нові знахідки видів родини *Orchidaceae* Juss. на Новгород-Сіверському Поліссі // Мат-ли конф. молодих учених-ботаніків України. — Одеса, 2003. — С. 100—102.
15. Черноус О.П., Андрієнко Т.Л. Осередок бореальних видів на півдні Новгород-Сіверського Полісся // Укр. ботан. журн. — 2004. — 61, № 3. — С. 89—93.

Рекомендує до друку
Ю.Р. Шеляг-Сосонко

Надійшла 16.11.2004

О.П. Черноус

Глуховский государственный педагогический университет

ФЛОРИСТИЧЕСКИЕ НАХОДКИ НА ТЕРРИТОРИИ ШОСТКИНСКОГО ГЕОБОТАНИЧЕСКОГО РАЙОНА (СУМСКАЯ ОБЛАСТЬ)

Сообщается о местонахождениях редких и малораспространённых видов высших сосудистых растений флоры Украины на территории Шосткинского геоботанического района. Среди них 3 вида, включенные в Приложение I Бернской конвенции, 14 — из Красной книги Украины, 24 вида охраняются на территории Сумской обл. Приведены характеристики выявленных локалитетов редких видов: *Botrychium multifidum* (S.G. Gmel.) Rupr., *Ostericum palustre* (Bess.) Hoffm., *Pulsatilla patens* (L.) Mill., *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Schult., *Listera ovata* (L.) R. Br., *Lilium martagon* L., *Lycopodium annotinum* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Platanthera bifolia* (L.) Rich., а также *Viola epipsila* Ledeb., *Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr., *Laserpitium latifolium* L., *Dracocephalum ruyschiana* L., *Dianthus pseudosguarrosus* (Novak) Klok.

O.P. Chernous

Gluchov State Pedagogical University

FLORAL FINDINGS ON THE TERRITORY OF SHOSTKA GEOBOTANICAL DISTRICT (SUMY REGION)

The revealing of location (verebauts) of rare and little spread species of highest vascular plants of Ukraine's flora in the territory of Shostka geobotanical district is informed in the article. Among them there are three species included in the Supplement I of the Bern convention, fourteen ones in the Red book of Ukraine and twenty four species which are protected on the territory of Sumy region. The locations of such rare species as: *Botrychium multifidum* (S.G. Gmel.) Rupr., *Ostericum palustre* (Bess.) Hoffm., *Pulsatilla patens* (L.) Mill., *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Schult., *Listera ovata* (L.) R. Br., *Lilium martagon* L., *Lycopodium annotinum* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Platanthera bifolia* (L.) Rich. and *Viola epipsila* Ledeb., *Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr., *Laserpitium latifolium* L., *Dracocephalum ruyschiana* L., *Dianthus pseudosguarrosus* (Novak) Klok. as well are characterized in the article.